

Мартин Матијашевић

Научно-стручно друштво за управљање ризицима у
ванредним ситуацијама, Београд
e-mail: martin.matijasevic@yahoo.com

Данило Рончевић

Факултет за менаџмент,
Универзитет Унион „Никола Тесла”, Сремски Карловци
e-mail: danilo.roncevic@gmail.com

УСТАВНЕ ГАРАНЦИЈЕ ВЕРСКИХ ПРАВА И СЛОБОДА У КНЕЖЕВИНИ СРБИЈИ

Апстракт: Кроз читаву историју верска права и слободе били су покретач многих криза и конфликта. Значај њихове заштите и остваривања истицан је у најранијим правним актима многих друштвених творевина. Тежиште рада усмерено је на анализу верских права и слободе кроз приказ уставних гаранција верских права и слобода. У првом реду разматрају се уставне слободе и кривичноправна заштита вероисповести у Кнежевини Србији. Аутори праве паралеле и указују на континуитет постојања верских права и слобода у савременој историји Србије. У циљу сагледавања правног и уставног устројства Кнежевине Србије и односа према грађанима других вероисповести, тумаче се поједине уставне одредбе које су представљале гаранцију верских права и слобода. Кроз анализу верских права и слобода у Кнежевини Србији, поред најдоминантније православне вероисповести, можемо видети да су декларативно, али и формалноправно, постојала и била гарантована права и слободе за све друге вероисповести.

Кључне речи: вера, права, слобода, заједнице, уживање, заштита.

Слобода мисли, савести и вероисповести

Корпус људских права и слободе ширио се са развојем људског друштва. У најранијим периодима основни показатељ развијености и духовности једног друштва била су верска права и слободе. Слобода мисли, савести и вероисповести представља животно значајно људско право, које се мора тумачити као средство које помаже да се одржи и оснажи демократска дискусија и идеја плурализма. За демократско друштво су од суштинског значаја оба аспекта те слободе: појединачни и колективни.¹ У социологији религије се неретко може прочитати становиште да човек није само друштвено, већ и религиозно биће и да оно што га одваја од животиња није толико његова друштвеност, колико његова религиозност. Она даје друштвености смисао и постаје, на неки начин, њена трећа димензија. Религија је основни чинилац друштвеног живота и непосредно је повезана са свим његовим појединачним чиниоцима.²

1 Мурдок 2008, 104.

2 Мандзаридис 2004, 9-11.

Од аутокефалности Српске Православне Цркве до данас, можемо видети да је суживот припадника православне вероисповести са припадницима других верских заједница имао обележја међусобне верске толеранције, мултикултуралности и сарадње. Најбоља илустрација верских права и слобода на нашим просторима су речи г. Михајла Јовановића, председника Касационог суда Краљевине СХС и бившег министра правде, изречене непосредно по завршетку Првог светског рата на састанку Правничког удружења: „У старој српској држави манастири су били расадници и носиоци просвете и културе: ту се школовало, учило, читало и писало. Кад је српска држава пала пред азијском силом османлијском, кад су државна територија и народ потпали под османлијску империју, вера наша православна, била је главни фактор, који нам је народност чувао и народ крепио духом ослобођења. Само тако Србија је ускрсла, и та Србија, која је кроз све најтеже прилике имала тако чувати и гајити крепак дух народног ослобођења, кад је, ослобођена, стала на своје ноге, имала је тако исто и ту велику снагу да изрекче: „Брат је мио, па ма које вере био“...Отуда је у свим Уставима ослобођене Србије остављена слобода свима признатим вероисповестима”.³

Цитиране речи један су од најсликовитијих показатеља односа црквених и световних власти према верским правима и слободама за мањинске верске заједнице.

Поједине одредбе уставних гаранција верских права и слобода

Са циљем свестранијег сагледавања правног и уставног устројства свих облика политичко-правних творевина на нашим просторима и односа према грађанима друге националности или вероисповести указали смо на неке од битних одредби Устава који су од значаја за анализу периода постојања Кнежевине Србије. Као основну јединицу анализе узели смо верске слободе, јер су оне у том историјском и културном пероду биле од пресудног значаја за друштвени живот сваке заједнице.

У даљој анализи дат је преглед Устава Србије од 1835. до 1888. године. Устав Кнежевине Србије из 1835. у глави IX која се односи на рад Цркве, у члану 97. каже: “Свака вероисповест у Србији, има право, вршити своје богослужење слободно, по својим обредима, и биће под покровитељством правитељства Српског, члан 98. истиче да људи који нису православне источне вероисповести обреде врше по обредима њихове цркве.⁴ Општи утисак који се стиче тумачењем ових одредби је да су уставне одредбе о слободи вероисповести биле општег карактера, али и да су се односиле на све грађане ондашње Србије. Основно обележје ових одредби је да је Српска црква сматрана традиционалном, а друге цркве и верске заједнице су имале статус – туђинских вероисповести.

Одредбе о слободи вероисповести се налазе и у потоњим српским уставима. У Уставу Кнежевине Србије, односно Султанском хатишерифу из 1838. године, у члану 57. даје се пуна верска слобода српском народу, како у погледу богослужења, тако и приликом избора црквених великодостојника, док се друге вере посебно не наводе у погледу остваривања својих права.⁵ Устав Кнежевине Србије, из 1869. године у члану 31. истиче да је владајућа вера у Србији источно-православна, а слободна је и свака друга призната вера, и стоји пред заштитом закона у погледу вршења својих обреда. Но, нико не може позивајући се на прописе своје вере, избећи своју грађанску дужност. Забрањује се свака радња која би могла бити убитачна за српску веру (прозелитизам), затим у глави VIII која се односи на Цркве и школе, у члану 119. гарантује се слободно јавно вршење

---

3 Казимировић 1923, 5.

4 Устав Кнежевине Србије 1835, 9.

5 Султански хатишериф 1838, 6.

вероисповести које су у Србији признате, док се у члану 120. наводи да је Књаз заштитник свих вероисповести у Србији признатих.⁶

Слобода вероисповести у Кнежевини Србији

Стојан Новаковић је у своје време констатовао да је: „мало земаља као што је Србија у којима је скоро цело насељење једне исте вере,⁷ те да су: „у Србији ретки људи који припадају другој вери и они се налазе готово само по градовима, у којима се по пословима налазе странци.“⁸ Питање слободе вероисповести у Кнежевини Србији, без обзира на малобројност неправославних, правно је уобличавано на различите начине. Ђорђе Петровић наводи да су српске власти још 5. фебруара 1827. године прописале да „и страни овде живећи, могу имати своје капеле и свештенике.“⁹

Говорећи о слободи вероисповести у Кнежевини Србији, значајно је да је она први пут прокламована и гарантована једним посебним законом, Законом о слободи вере. Реч је о Закону од 9. септембра 1853. године.¹⁰ Правитељство је сачинило предлог Закона о слободи вере,¹¹ који је Совјет прихватио 1. септембра, а Кнез потврдио девет дана касније.¹² У преамбули, једно вазално правитељство вођено разлозима политичког опортунитета истиче своју намеру, да "саобразно духу столетија и напредку времена у ком живимо, као и примерима, које налазимо у поступању високих дворова, господствујећег и покровителствујућег", олакша и обезбеди уживање религиозних потреба "последователима разних Христијанских вероисповеданија."

У првом члану прокламује се слобода вероисповести за припаднике свих "припознатих Христијански, Православну источну цркву неисповедајући, вероисповеданија". Другим чланом се даје могућност припадницима "поменутих Христијанских вероисповеданија" да уз одобрење државних власти образују црквену општину, чим их буде довољно да могу да издржавају свог "Духовног пастира и једну капелу или цркву". У трећем члану стоји, да ће државна власт приликом издавања дозвола за оснивање појединих црквених општина, прописати "услове и правила" о управљању дотичним општинама.¹³

Кнез Александар Карађорђевић је 9. септембра 1853. године, у сагласности са Совјетом, прогласио Закон о слободи вероисповести и Закон о забрани преласка из православне вере. Из преамбуле Закона о слободи вероисповести види се да су спољашњи политички притисци на Србију представљали главни разлог за његово доношење, јер је „одређени притисак на Владу Кнежевине да се прихвати решавање положаја римокатолика извршила и Русија.“¹⁴

Питање слободе вероисповести у Србији добило је међународну димензију, јер је Русија, непосредно пре тога, „септембра 1853. године у Београд послала службеника руске амбасаде у Бечу Фонтоне, који је саветовао српску Владу да законом реши питање положаја свих неправославних верника у Кнежевини.“¹⁵ Те чињенице се очитују у

6 Устав Кнежевине Србије 1869, 12-38.

7 Новаковић 2007, 87.

8 Исто, 87.

9 Петровић 1856, 428.

10 СборникЪ закона' и уредби и уредбени' указа' 1854, 78-79.

11 Новаковић 1907, 17-18.

12 Дурковић-Јакшић 1990, 123.

13 СборникЪ закона' и уредби' 1854, 78-79.

14 Крстић 2006, 165.

15 Исто, 165.

преамбули Закона о слободи вероисповести од 1853. године, у којој је констатовано да је „узимајући у призреније, у Београду умножењем народних насељенија за неколико последњих година ичишло последоватеља разних христијански вјероисповједанија и умножило се“. Кнез је прогласио закон желећи да покаже „колико нам на срцу лежи, олакшати и обезбедити овим људима уживање њихових религиозних потреба, саобразно духу столетија и напретку времена, у ком живимо, као и примерима које налазимо у поступању високих дворова, господствујућег и покровитељствујућег“.

Овај закон проглашен је петнаест година након октроисања Султанског Хатишерифа од 1838. године. У њему нису постојале опште одредбе о слободи вероисповести него само одредбе о слободи вероисповести за православне хришћане. Законом је гарантована слобода вероисповести за све „последоватељесвију признати христијански, Православну воисточну цркву не последујући, вјероисповједанија“. Слобода вероисповести се, према одредби из истог члана, могла остваривати „по одређенијама која ће се нарочито усмотренију томе издати“ (чл. 1). У Закону није наведено која су то „призната христијанска вјероисповједанија“. Очигледно, реч је о специјалном закону чије су се одредбе односиле само на припаднике других хришћанских вероисповести, али не и на Јевреје и муслимане.

Законом, дакле, није проглашена општа слобода вероисповести. Закон је прописао још једно ограничење. Припадници хришћанских вероисповести су, осим православне, могли да остварују право на слободу вероисповести у колективном виду само у случају када се њихов број „узвиси до тог степена, да они могу образовати за себе једно обштво, и да могу издржавати свога духовног пастира, и једну капелу или цркву“ (чл.2).

У Закону није наведен број припадника једне хришћанске вероисповести на основу којег би могли користити ово право. „Земаљско Правитељство“ је било овлашћено да изда „нужно дозвољење“ за организовање неправославне хришћанске заједнице. Земаљско Правитељство је имало дискреционо право да одређује број припадника једне неправославне хришћанске вероисповести који је довољан да би се стекло право на оснивање „једног обштества“, капеле или цркве. Исти је случај и са проценом финансијских средстава која су била неопходна да би се издржавала заједница. Извршној власти је стављено у дужност да „свагда при давању оваког дозвољења“ на установљен начин пропише услове и правила за управљање таквом верском заједницом (чл. 3).

Законом о забрани преласка из православне вере од 1853. године православним хришћанима у Србији најстрожије је забрањен прелазак у било коју другу веру, а „сваки онај који би кога на то совјетовао и премамљивао, или иначе садјествовао к том резултату, биће строгом одговору подвргнут“ (чл. 1). Иако је претходним законом гарантована слобода вероисповести за неправославне хришћане, држава је признавала пуноважност само православних црквених бракова. Законом је прописано да „бракови између житеља србски, у којима би ма која страна била православне восточневјере, само су онда пуноважни, кад су од надлежног свештеника православне вјере благословени, и у надлежне књиге венчани при Православним црквама установљене, заведени“ (чл. 2).

Судећи по овој одредби, неправославне верске заједнице нису имале јавно-правна овлашћења попут Православне цркве. Та чињеница представља једну од битних разлика у њиховом правном статусу, али је уклоњена 1863. године. У Закону је та интенција државне власти задржана, па је прописано да „дјеца, у смјешаним браковима рођена, биће крштена у Православним црквама, и таква крштења биће завођена у Протоколе при Православним црквама постојеће“ (чл. 3). Православне црквене власти су одређене као надлежне за брачне парнице у мешовитим браковима (чл. 4). Државна власт је оваквим законским решењем очевидно прозрела нескривену прозелитску амбицију

Римокатоличке цркве на простору Србије и њихово деловање ограничила само на припаднике римокатоличке вероисповести, али је настојала да „уређивањем положаја римокатолика у свему усклади законе с постојећим правним системом Кнежевине“, као и да „прописаним одредбама у Србији спречи сваки утицај Аустрије.“¹⁶

Живојин Перић сматра да је „све и једино што су Устави забрањивали била пропаганда (прозелитизам) против Државне Вере, против Источно-Православне Цркве.“¹⁷ Док Миодраг Јовичић забрану прозелитизма дефинише као „облик заштите државне, православне вере,“¹⁸ докле Перић сматра да би „допустити пропаганду против Државне Вере, значило допустити, делимично, пропаганду против саме Државе.“¹⁹ Ако се има у виду да свака хришћанска заједница своје учење, на различите начине, темељи на Јеванђељу и Христовој заповести својим ученицима: „Идите и крстите све народе у име Оца и Сина и Светога Духа,“²⁰ дакле, све народе, а не само припаднике свога народа, онда је јасно колико је верско деловање припадника неправославних хришћанских заједница било ограничено и сведено само на припаднике дотичног народа који припада једној заједници.

Кривичноправна заштита слободе вероисповести у Кнежевини Србији

Право на слободу вероисповести је у Кнежевини Србије уживало и кривичноправну заштиту, чак и пре доношења Закона о слободи вере од 9. септембра 1853. године. Казнителни законик за полицајне преступке од 27. маја 1850. године, уређујући материју иступа, санкционисао је у посебној глави III ("О преступницима односително на веру и закон") читав низ дела против вере. Једно од њих се директно односило на слободу вероисповести: "Кои на Веру хули, или кои децу или људе од цркве и од Закона одвраћа, да се подвргне казни строгаго затвора од 12 до 20 дана."²¹

Слобода вероисповести била је гарантована и Кривичним закоником. Доношењем Казнителног законика за Књажество Србију 29. марта 1860. године престао је да важи Казнителни законик за полицајне преступке, а тиме и пропис параграфа 21. којим се штитила слобода вероисповести. Преступ против слободе вероисповести из параграфа 207. тачка 1. постојао је када "ко, јавно, усмено или писмено на Бога или на чију му драго веру хули, или јавно исмејава чије му драго вере начин и обичаје слављења Бога."²² У тачки 2. овог параграфа санкционисан је други облик истог преступа, који се састојао у томе да "ко делом смеће упражњавање чијих му драго у Србији дозвољених обреда верозаконих, или с образима светих, или с другим служби божијој посвећеним стварима на безчестећи и презрителни начин поступа и обесвећава их."²³ За оба облика преступа против слободе вероисповести била је запрећена казна затвора од три месеца до три године. За дело из тачке 1. тражило се "само да је јавно, а негледа се да ли је хулитељ оне вере коју хули или не."²⁴ Такође, ирелевантна је намера учиниоца, јер се "не гледа ни

---

16 Крестић 2006, 166.

17 Перић 1919, 13.

18 Јовичић 1999, 235.

19 Перић 1919, 14.

20 Јеванђеље по Матеју: 28,19

21 Казнителни законик за полицајне преступке од 27. маја 1850, 134.

22 Казнителни законик за Књажество Србију од 29. марта 1860, 126.

23 Исто, 126

24 Ценић 1866, 614.

да ли је он ишао на то да другу веру вређа или је имао намеру да другу веру презрењу и подсмеху изложи, довољно је да је знао да оно што чини није дозвољено.²⁵

За разлику од тачке 1. у којој су санкционисани вербални акти против права на слободу вероисповести, у тачки 2. се тражи да учинилац "делом смета вршење у Србији дозвољених обреда верозаконских."²⁶ Осим тога, обесвећавање црквених осуда "може се и тајно догодити и као таково кажњиво је без да се тражи јавност."²⁷ По првом коментатору Казнителног законика постоји још једна разлика између тачака 1. и 2. параграфа 207. она се састоји у томе што "точка под 1. обухвата све вере уобште," док "точка под 2. односи се на упражњавање верозаконих обреда и ограничава се само на оне вере и обреде који су у Србији дозвољени."²⁸ Казнителни законик је осим преступа, предвидео и један иступ против слободе вероисповести. У глави четрдесетој (" О иступлењима противу вере, нравствености и благих обичаја") параграф 365. тачка 1. стоји: " ко чију му драго веру хули и ружи, или исмејава чију му драго веру начин и обичаје слављења Бога."²⁹ Разлика између овог дела и преступа из параграфа 207. тачка 1. је у томе " што се тамо јавност тражи, а овде не."³⁰

Кнез Милош Обреновић је 26. септембра 1859. године прогласио Указ Попечитељству унутрашњих дела којим је гарантовао слободу рада „без разлике вере и народности“. У Указу је навео да се „желећи да сви грађани Србски, без разлике вере и народности, буду учесници у слободи, која је за сваку радњу и занимање у Србији изречена, нашао побуђен указом овим препоручити попечитељству внутрени дјела да оно све, што би овој мојој жељи противно постојало за укинито сматра, и по томе настојава да никакви поданик Србски, био он које му драго вере и народности, не буде ограничен у слободи сваковрстне радње и занимања“.

Треба навести позитиван пример из периода његове владавине, а то је први Србијин закон о модерној влади. Устројеније централне државне управе од 10. марта 1862. године, предвидело је седам министарстава, а једно од три новообразована министарства било је и "Министерство просвете и црквених дела".³¹ Овај закон омогућио је у каснијим годинама стварање предуслова за пуну афирмацију свих верских заједница, као и свестранију сарадњу између верских заједница и бољи квалитет образовања.

Закључна разматрања

Кроз приказане одредбе Устава може се видети да су декларативно, али и формалноправно, постојала и била гарантована права и слободе, верским заједницама на простору Кнежевине Србије, у складу са тадашњим цивилизацијским тековинама. Све верске заједнице у Кнежевини Србији су у уставноправном погледу третиране као равноправне заједнице, са водећом најмногољуднијом православном црквом .

Берлински конгрес, одржан од 13. јуна до 13. јула 1878. године, несумњиво је био најзначајнији политички догађај у историји Србије XIX века. Члан XXXV указивао је на то да ни за једно лице у Србији разлика у верској опредељености или конфесији не сме бити повод за искљученост или немогућност у погледу уживања грађанских или

---

25 Исто, 614.

26 Казнителни законик за Књажество Србију од 29. марта 1860, 1860, с. 126

27 Ценић 1866, 615.

28 Исто, 614.

29 Казнителни законик, §. 365. тач.1, с.218.

30 Ценић 1866, 896.

31 Устројеније централне државне управе 1863, 60.

политичких права, рада у јавним службама, обављања јавних функција и указивања почести, као ни у погледу обављања разних професија и делатности, у било ком месту. Слобода и видно практиковање свих облика исповедања вере обезбедиће се свим домаћим лицима у Србији, као и странцима, и неће бити никаквих препрека у погледу хијерархијске организације различитих заједница нити у погледу њихових односа с њиховим духовним поглаварима.³²

Иако је ова одредба Берлинског уговора општег карактера и односи се на све вероисповести у Србији, ипак се може закључити да се она највише тичала припадника римокатоличке, исламске и јеврејске вероисповести. Након Берлинског конгреса, Србија је још интензивније покушавала да реши питање правног положаја припадника ових верских заједница и њихов положај је додатно побољшан.

У периоду од доношења Сретењског устава 1835. године до Берлинског конгреса, 1878. године, Србија се, у духу времена, изграђивала као држава у којој су уставним и законским нормама гарантована права других верских мањина. Међутим, без обзира на урађено, тај период је протекао у двостраном незадовољству: државна власт је сматрала да је у том погледу учинила више него што треба, а представници различитих вероисповести су сматрали да су добили мање него што им припада.

Литература

- Дурковић-Јакшић, Љубомир (1990): *Србија и Ватикан 1804-1918*. Краљево – Крагујевац: Каленић
- Јеванђеље по Матеју: 28,19
- Јовичић, Миодраг (1999): *Лексикон српске уставности 1804–1918*. Београд: ”Филип Вишњић”
- Казимировић, Радован (1923): *Црквено-правне расправе, књига прва*. Београд: ИКП ”Геца Кон”
- Крстић, Василије (2006): *Бискуп Штросмајер – Хрват, Великохрват или Југословен*. Јагодина: Гамбит
- Мандзаридис, Георгије (2004): *Социологија хришћанства*. Београд: Хришћански културни центар
- Мурдок, Џим (2008): *Слобода мисли, савести и вероисповести, водич за примену члана 9. Европске конвенције о људским правима*. Београд: Савет Европе
- Новаковић, Стојан (2007): *Радови мемоарског карактера, изабрана дела, књига VII*. Београд: Завод заучбенике
- Новаковић, Стојан (1907): *Католичка црква у Србији III*. Београд: Архив за правне и друштвене науке
- Петровић, Ђорђе (1856): *Речник закона, уредба, уредбени прописа издани у Књажевству Србији од 1827. до половине 1854*. Београд: Државно-књажевска штампарија
- Перић, Живојин (1919): *Религија у Српском грађанском законнику*. Београд: ИКП ”Геца Кон”
- Стојковић, Момир (1998): *Балкански уговорни односи 1876–1996*, књига I. Београд: ЈП „Службени лист Савезне Републике Југославије“, СЈУ „Међународна политика“.

---

32 Стојковић 1998, 35

Ценић, Д. Ђорђе (1866): *Објасњење Казнителног законика за Књажество Србију*. Београд: Државно-књажевска штампарија.

Правни извори

Устав Кнежевине Србије, издато и заклетвом потврђено на Сретењској скупштини, издавач Кнежевско - српска типографија, Крагујевац 1385., Глава 9 - О цркви,
Устав Кнежевине Србије, Султански хатишериф, члан. 57, Кнежевско-српска књигопечатња, Београд 1838.,

Устав Кнежевине Србије, проглашен на Петровдан, Државна штампарија, Београд 1869

Устав Краљевине Србије, Краљевско-српска државна штампарија, Београд 1888.

Устав Краљевине Србије, Државна штампарија Краљевине Србије, Београд 1901

Устав Краљевине Србије од 5. јуна 1903., Државна штампарија Краљевине Србије, Крф 1916

Устав Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца од 28. јуна 1921. године, Издавачка књижарница Геце Кона, Кнез Михајлова бр. 1, Београд 1921.

Устав Краљевине Југославије, Службене новине бр. 200, 3. септемар, Државна штампарија Краљевине Југославије, Београд 1931

Казнителни законик за Књажество Србију (коментар уз текст Законика), Збирка закона Краљевине Србије

Устројеније централне државне управе, Зборник закона и уредби издани у Књажеству Србији, књ. XV, Београд, 1863, § 2,

Казнителни законик за полицајне преступке од 27. маја 1850, СборникЪ закона' и уредби' и урдбениИ' указа, издани у Књажеству Србији (од почетка до конца 1850. године), књ. V, Београд, 1853, §. 21

Казнителни законик за Књажество Србију од 29. марта 1860, Збирка закона Краљевине Србије, §. 207. тач. 1,

Закон од 9. септембра 1853, СборникЪ закона' и уредби', књ. VII

Martin Matijašević
Danilo Rončević

**CONSTITUTIONAL GUARANTEES OF RELIGIOUS RIGHTS
AND FREEDOMS IN THE PRINCIPALITY OF SERBIA**

Religious rights and freedoms are the initiator of many crises and conflicts in history, the importance of their protection and realization is emphasized in the highest legal acts of many social creations. The paper analyzes religious rights and freedoms through a review of constitutional guarantees of religious rights and freedoms, discusses the freedoms of religion in the Principality of Serbia, as well as the criminal protection enjoyed by freedom of religion. The authors draw parallels and point to the continuity of the existence of religious rights and freedoms in the modern history of Serbia. In order to understand the legal and constitutional structure of the Principality of Serbia and the attitude towards citizens of other religions, the constitutional guarantees of religious rights and freedoms are analyzed. Through the analysis of religious rights and freedoms in the Principality of Serbia, declaratively, but also formally, the rights and freedoms of religious communities existed and were guaranteed.